

EGY KORAI MODERN KLASSZIKUS 100 – AVAGY 55 – ÉV UTÁN

OTTO WAGNER ÉLETMŰ-KIÁLLÍTÁS ÉS KATALÓGUS, VÁROSI MÚZEUM, BÉCS, 03. 15. – 10. 07.

SZÖVEG TEXT: KERÉKGYÁRTÓ BÉLA FOTÓK PHOTOS: WIEN MUSEUM

100 éve, 1918. április 11-én hunyt el a századforduló bécsi és nemzetközi építészetének kiemelkedő alakja, Otto Wagner. Az évforduló adta az alkalmat életmű kiállítása megrendezésére és egy átfogó katalógus elkészítésére.¹A kiállítás helyszíne magától értetődően a Városi Múzeum, hiszen a fennmaradt Wagner-hagyaték nagy része ott található.²

A kiállítás azért is aktuális, mert az első és utolsó áttekintő kiállításra 55 évvel ezelőtt, 1963-ban került sor.³ Az akkori, Franz Glück által gondozott, „nagy, tudományosan feldolgozott kiállítás” és az Otto Antonia Graf által készített műkatalógus a századforduló építészet (a szecesszió) és Wagner újrafelfedezését, hagyatéka feldolgozásának megindulását jelentette. Ma már túl vagyunk a modernizmus, a modern építészet és a historizmus újraértelmezésén is (ami persze nem jelenti e diskurzusok lezárhatóságát), a '60-as évekbelihez hasonlóan mélyreható újrafelfedezésre vagy fordulatra Wagner esetében nemigen számíthatunk. De a klasszikusok időről-időre való bemutatása fontos abból a szempontból, hogy a maguk komplexitásában újra megjelenítse, élővé tegye őket a nyilvánosság számára, és ugyanakkor alkalmat adjon a kutatás állásának számbavételére és az értékelések felülvizsgálatára is.

Mérföldkövet jelentett a Wagner-kutatásban Otto Antonia Graf 1985-ben megjelent, több évtizedes kutatásán alapuló, az egész Wagner életművet átfogó két kötetes inventáriuma, amely a rajzok, tervek, megépült épületek mellett Wagner szöveges munkáit is tartalmazta. Ezt a munkát folytatták most a kiállítás kurátorai, Andreas Nierhaus és Eva-Maria Orosz, akik egyben a gyűjtemény kezelői is. Újra megkeresték azokat a bécsi és nemzetközi – köztük budapesti – intézményeket, amelyeknél Wagner-anyag található, sőt, magánszemélyektől is kölcsönöztek darabokat. Szisztematikusan feldolgozták, kiegészítették a gyűjteményt, illetve az azóta eltelt időszak nemzetközi és hazai szakirodalmára támaszkodva újraírták az egyes projektek ismertető szövegeit. Míg Graf feldolgozása elsősorban dokumentatív jellegű volt, s a rövid ismertető szövegek mellett a hozzáférhető rajzokat, illetve a Wagner által írt szövegeket (műleírások, pályázati leírások, tanulmányok, szakértői anyagok) is tartalmazta, a jelenlegi feldolgozás inkább kritikai-értelmező jellegű: a szakirodalomra támaszkodva miniszék formájában tekinti át az egyes projekteket, és előre vagy visszautalva rámutat az összefüggéseikre, az életműben betöltött helyükre. Ez az inventárium segít elmélyíteni a kiállított rajzok, projektek megértését, azon túl pedig a katalógus első részében található, a bécsi és nemzetközi századfordulós, illetve Wagner-kutatás képviselői által írt tanulmányok is folyamatosan hivatkozni tudnak a vonatkozó tételekre. Mindezek a kiállítással párhuzamosan megjelent, vaskos katalógusban található. A Wien Museum nagy kiállításaihoz kapcsolódó katalógusok gyakran nem a kiállítást dokumentálják, hanem annak témájában olyan bővebb és mélyebb megközelítést adnak, amely a kiállításoktól függetlenül, önállóan is megáll a maga lábán, s hosszabb időn át haszonnal forgatható. Így van ez a jelen esetben is.

A kiállítás és a katalógus között egyfajta munkamegosztás is érvé-

A BÉCSI VÁROSI VASÚT PREZENTÁCIÓJA, 1898 © WIEN MUSEUM

nyesült: míg a katalógus műjegyzéke a kiállítás megalapozása szempontjából is alapvető volt, de a tanulmányokkal együtt az elmélyült tanulmányozást is segíti, a kiállítás a hagyaték és a hozzá kapcsolódó szemléletes anyagok bemutatása révén inkább a szélesebb közönség számára való be- és felmutatást szolgálja, még akkor is, ha a kurátori munka alaposságából következően a széles áttekintésen belül új elemek és hangsúlyok is megjelennek.

Kiállítható-e az építészet és hogyan? Ezt a kérdést már Wagner is feltette a *Modern építészet* c. munkájában. Pályázatokra és kiállításokra aprólékosan és látványosan kidolgozott (munkatársaival kidolgoztatott) látványterveivel, a kiállítási termek gondos megtervezésével, staffázsai-val, látványos modellekkel, publikációival ő maga korai példáját adta a médiumok tudatos használatának, mint ahogy korán felfedezte a fotó,

illetve fotózás jelentőségét is. A mostani kiállítás ezeket az eredményeket is idézve, mintegy 1000 m²-en a múzeum egész első emeletét elfoglalja. 12 „tételben” mutatja be Wagner pályáját és munkásságát, az alapvetően kronológiai rendben belül kijelölve a tematikus hangsúlyokat. A mintegy 500 kiállítási darab többségét a rajzok és a tervek jelentik, de mellettük korabeli, rekonstruált és később készült modellek, makettek, Wagner saját publikációi, illetve a rá vonatkozó vagy vele kapcsolatba hozható könyvek, folyóiratok, nyomtatványok, a leveleiből és kései naplójából vett részletek, személyes tárgyai és általa tervezett bútorok adnak átfogó és a lehetőségekhez képest érzékletes képet az életműről. Így például láthatók a Wagnerről és (második) feleségéről készült festmények, ábrázolások, a városi vasút viaduktjáról és szerelvényéről az 1898-as jubileumi kiállításon bemutatott makett vagy a városi vasút vonalait végigkísérő korlát részlete a szimbolikus nap(raforgó) motívummal. Szintén láthatók Wagner Secession kiállítására készült staffázsának a rekonstrukciója, eredeti makettek megvalósult, illetve papíron maradt munkákról, *A nagyváros* c. kései tanulmányának illusztrációja alapján készített nagy városrész-makett vagy a modern design úttörő jelentőségű művének, a *Die Zeit* újság sürgönyhivatala portáljának – külön, a múzeum fedett udvarában kiállított – rekonstrukciója.⁴

Wagner pályája a Ringstrasse kiépítésének idején indult, s vállalkozó magánépítésként jelentős sikereket is elkönnyelhetett, de pályája a századfordulón, Bécs második városbővítése idején teljesebben ki, ennek megfelelően az 1890 és 1910 közötti időszak bemutatása foglalja el a kiállítás döntő részét (2-10. témakör). Pályájának a körülbelül 40 éves koráig tartó szakaszáról jóval kevesebb információ és dokumentum áll rendelkezésre a későbbiekénél, ami Wagner saját felfogásával is összefügg. Bár nemzetközi pályázatokon is induló magánépítésként, vállalkozó bérházépítőként jelentős sikereket is magáénak tudhatott, 1880-ban következett be egy olyan magánéleti, s ezzel is összefüggésben az alkotói ambíciókban kifejeződő fordulat, amelytől a saját maga érett korszakát számította. E fordulat nélkül Wagnert valószínűleg a bécsi historizmus második vonalának karakteres építészeként tartanánk számon, de művészi-alkotói ambíciói, a szerencsétől sem függetlenül, az 1890-es évek „második városépítési hullámában” nyertek nagyarányú kiteljesedést. (I. A siker megalapozása)

Az áttörés rövid időn belül, s több fontos területen meg. 1893-ban Wagner a neves német várostervezővel, Josef Stübbennel megosztva nyerte meg a Bécs város általános rendezésére kiírt pályázatot. Ezzel összefüggésben kapja meg 1894-ben az ekkor létesülő városi vasút hálózata kiépítésének művészeti felügyeletét, gyakorlatilag a tervezésére vonatkozó megbízást, amely demonstratív terepe lehetett az általa meghirdetett gyakorlatias iránynak, s a historizáló építészettől való eltávolodásnak. Jellemzően és léptékében ez a projekt a maga 34 állomásépületével és berendezésével, viaduktjaival, hídjaival és alagútjaival kiemelkedő városépítészeti és építészeti teljesítmény, mai vélemények szerint Wagner egyik fő műve.⁵ (II. A város meghódítása) Szintén 1894-ben nyerte el a Művészeti Akadémia egyik váratlanul megüresedett építészprofesszori székét,⁶ amely nagyhatású oktató és elméleti munkásságának színtere lett. Már az akadémiai székfoglalójában, s még inkább a tanítványai számára összeállított, építészeti elveit és tervezési módszerét manifesztumszerűen összefoglaló *Modern építészet* c. munkájában szembefordult a historizmus/historizálással, s egy új művészeti forradalom s vele egy új stílus eljövételét hirdette. Ebből már következett a Secession antiakadémikus lázadásával szembeni szimpátiája, majd csatlakozása a mozgalomhoz. Ezek az elvi-ideológiai megnyilvánulások és átalakuló tervezési gyakorlata éles megosztottsághoz, valóságos „Kulturkampfhoz” vezettek. Erről Wagner úgy nyilatkozott, hogy a konzervatív körökkel kiéleződő ellentétek sok megbízástól fosztották meg, és sok társasági kapcsolatában is törést okoztak. (III. Modern építészet, IV. A Secession mozgalomában)

A BÉCSI POSTSPARKASSE PÉNZTÁRTERME. FOTÓ: WOLFGANG THALER

Hogy mennyire gazdag és összetett volt ez a kapcsolati háló, annak a kiállítás külön részt szentelt, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy egyelőre kevésbé feldolgozott területről van szó, ami a megfelelő források hiányából is következik. Ezzel együtt egy szélesebb kontextus figyelembe vételével ígéretes jövőbeli kutatási téma lehet. (VII. Útitársak)

Amikor Wagner saját megfogalmazása szerint az 1880 körüli *Artibus* projektben egy fiatalkori elképzeléséhez tért vissza, az építészet legmagasabb feladatát jelentő reprezentatív vagy szimbolikus középületek tervezésére szóló ambíciójának adott kifejezést. A 90-es évek második felében és a 20. század első évtizedében több ízben is kísérletet tett arra, hogy az általa képviselt modern építészetet megfelelő súlyú középülettel reprezentálja a nyilvánosságban.

Erre irányultak a császári palota ekkor zajló továbbépítésére, illetve a kapucinusok templomának és a császári ház abban helyet kapó kriptájának átépítésére kidolgozott tervei. Ezek jól mutatják a korabeli bécsi nyilvánosság és Wagner hozzá való viszonyának kettősségét: miközben lázadt az akadémikus körök ellen, és a modern nagyváros tömeges igényeinek megfogalmazására törekedett, az udvar reprezentációját és az uralkodó kultuszát szinte egész pályáján kiemelt feladatnak tekintette. (V. Birodalmi projektek)

Ezek a törekvései éppoly kevésbé jártak sikerrel, mint a Karlsplatzon megépítendő Városi Múzeum megvalósításáért folytatott évtizedes küzdelme. Bár a pályázatokat megnyerte, sőt a megbízást is megkapta, a különböző oldalakról érkező heves ellenkezés hatására a városvezetés

A KÖSTLERGASSE 3 SZÁM ALATTI WAGNER-HÁZ FÜRDŐSZOBÁJA, 1899. FOTÓ: PETER KAINZ © MAGÁNGYŰJTEMÉNY

végül mégsem merete vállalni a megvalósítást. Pedig a Karlsplatz és környéke Wagner szívügye volt, ahová az idők során sok különböző tervet készített. (VI. Harc a Karlsplatz körül)

Megépült viszont a huszadik század első évtizedében két legismertebb épülete, amelyek összegző és a korai modern építészet klasszikus műveinek számítanak: a steinhofi pszichiátriai klinika együttes számára létesült temploma (1902-1904) és a belvárosi, a főhomlokzatával a Ringstrassére néző Postatakarékpénztár épülete (1903-1910). Wagner számára, mint ezt nem sokkal korábban (1898) a modern templomépítésről írt tanulmányában megfogalmazta, továbbra is a templomépítés jelentette a legmagasabb rendű feladatot, amelyet meg szeretett volna szabadítani a hozzá szinte automatikusan kapcsolódó konzervatív allúzióktól, és bebizonyítani, hogy a modern építészet eszközeivel adekvát kortárs válasz adható rá. Tervét ugyan heves ellenállás fogadta az illetékes alsó-ausztriai parlamentben, de végül a tartományi bizottság referensének hathatós támogatásával sikerült megvalósítania. Mind az említett tanulmányában, mind pedig a steinhofi templom műleírásában kevésbé a szakrális, mint inkább a gyakorlati-hasznossági szempontokat állította előtérbe, miközben az épület az építészeti hagyomány különböző elemeinek gazdag ötvözetével és integratív felhasználásával messze túl is emelkedik ezeken. Ezzel szemben a Postsparkasse Ringre néző épülete a modern irodaépület típusát képviseli, s ugyanakkor híres bazilikális tere nem mentes a szakrális allúzióktól. (VIII. Am Steinhof, X. A Postatakarékpénztár)

A kései munkák közül szintén kiemelkedik az amerikai felkérésre írt nagyváros-tanulmánya (1911), amely az egész pályáját végigkísérő városépítészeti projektek és koncepciók sorába tartozik. Ebben, extrapolálva a 19. század utolsó évtizedeinek és a századfordulónak a gyors ütemű városnövekedését, a korlátlanul növekvő város koncepcióját fogalmazta meg. Bár a modell általános igényű, a helyszín egyértelműen Bécs, amelyet Wagner a következő évtizedekben négymilliós metropoliszként vizionált. A kör- és sugárirányú utak hálójá által meghatározott városi struktúrán belül elhelyezkedő városrészek jellegzetes épülettípusának a soklakásos bérházat tartotta, amelynek tömegességét és monotonitását az építészeti megformálás, illetve a negyedek központjának reprezentatív kialakítása volt hivatott oldani. (IX. A korlátlanul növekvő város)

Életének utolsó éveit a világháború nélkülözései, 18 évvel fiatalabb, imádott feleségének elvesztése, és egy súlyos betegség is beárnyékolta, de a megvalósítás csekély valószínűsége mellett töretlenül folytatta tervező munkáját, még halála előtt nem sokkal is utolsó bérházterve számára próbált telket szerezni. (XI. A háború idején)

A kiállítás utolsó része Wagner, illetve a wagneri mű utóéletével foglalkozik (XII. Bécs Wagner után). Bár a 20-as évek „vörös Bécsében” új problémák kerültek előtérbe, a tömeges és nagyvárosi megatömbök, a Hofok építészetére hatással voltak Wagner városépítészeti elvei, s azt ezt képviselő, a mesteriskolájából kikerült tanítványok jelentős szerepet játszottak a Hofok építészetében.

A következő évtizedek a századforduló és Wagner építészetének háttérbe szorulását, jelentették. Az újrafelfedezés a 60-as évektől indult el – aminek fontos állomása volt az ismertetés elején említett 1963-as kiállítás –, és az 1970-es és főleg a 1980-as években szélesedett ki, amikor az 1900 körüli Bécs kultúrájának és építészetének újraértékelése – sőt divatja – nemzetközi szinten is kibontakozott.⁷ Míg a 70-es években még az építészhallgatók alulról szerveződő tiltakozó akciójára volt szükség a híres karlsplatzi Stadtbahn pavilonok megmentésére, a következő évtizedekben Wagner elismert és védett klasszikussá vált. Az említett századelős fő műveket műemléki alapoossággal újították fel. Paradox fejlemény, hogy ezen építészettörténeti jelentőségű ikonikus épületek léte ma mégis bizonytalanra vált: a steinhofi klinikum-együttes elvesztette eredeti funkcióját, és az újrahaznosítás egyelőre bizonytalan, ami befolyásolja a templom jövőjét is. A Postatakarékpénztár intézményét és épületét egy évtizede átvette a Bawag P. S. K., amely most új központba költözik. A műemléki épületet egy ingatlanfejlesztő cég vette meg, amelynek egyelőre homályos elképzelései vannak a hasznosításról (irodaház, hotel, sőt lakások kialakítása is felmerültek az elképzelések között), az épület védelme és a majdani hozzáférése a közönség számára kérdésessé vált.

*

A katalógus két nagy részre tagozódik, a már említett teljes körű kommentált műkatalógusra, és a nem kevesebb, mint 19, bécsi és nemzetközi kutató által írt tanulmányra. Az arányosságot biztosítandó, a szerkesztők feszesre szabták a kereteket. Egy-egy szövegre hat vagy nyolc oldal jut, az illusztrációkat és a lábjegyzeteket is beleértve. A katalógus két nagy tömbjét a Wagner fontos munkáit mai állapotukban bemutató színes fotósorozat köti össze.

A tanulmányok széles perspektívában nyújtanak áttekintést Wagner korabeli fogadtatásáról, hatásáról, utóéletéről, városépítészeti felfogásáról, építészeti és iparművészeti munkásságának különböző vonatkozásairól. A fő vonulatot azok az értelmezések jelentik, amelyek Wagner önértelmezését is követve, belső perspektívából közelítenek életművéhez, és a historizmust meghaladó, (kora) modern építész úttörő és korszakalkotó jelentőségét hangsúlyozzák, helyenként apologetikus felhangokkal. Ezekhez néhány olyan tanulmány csatlakozik, amelyek főként az életmű kései periódusát érintő kritikát fogalmazzák meg. A szakirodalom aktuá-

lis állásának megfelelő áttekintések mellett a tanulmányok új hangsúlyokat is kijelölnek az eddigi kutatásokhoz képest, vagy eddigi elhanyagolt területeket tárgyalnak. Így mindjárt a két kurátoré, akik közül Andreas Nierhaus a Wagner-hagyatékkal való „testközele”, intenzív foglalkozás tapasztalatai alapján Wagner újszerű médiumhasználatát, az építészet mediális konstrukcióját elemzi.⁸ A múzeum bútor- és alkalmazott művészetek gyűjteményét vezető Eva-Maria Orosz Wagner iparművészeti, tárgytervező és belsőépítészeti munkásságát elméleti reflexióinak és tervezői gyakorlatának egymásra vonatkoztatásával elemzi, ami azért is fontos megközelítésmód, mert Wagner maga is hangsúlyozta a tradicionális tekintélyek összeomlása után a modern nyilvánosságban való fellépés fontosságát, amelyet ő tanulmányok, műleírások és bizottsági állásfoglalások formájában tett meg.⁹

Wagner fogadtatásával kapcsolatban kiemelem Ian Boyd White nemzetközi hatásokat számbavevő tanulmányát, amely a befogadó közeg sajátosságai szerint tesz különbséget az inkább a műszaki-szerkezeti újításokra figyelő francia és az inkább stíluskritikai, illetve városépítészeti kérdésekre figyelő német recepció között. Kitér az orosz és amerikai hatásra és fogadtatásra is. A mi szempontunkból külön is érdekes Wagner korabeli fogadtatásának tárgyalása a Monarchiában, s ezen belül elsősorban Prágában és Budapesten. Michaela Marek tanulmánya a magyar vonatkozások közül csak Lechner szerepét tárgyalja, Medgyaszay vagy Vágó említés nélkül marad, mint ahogy a két mester körének a 20. század első évtizedének második felétől megfigyelhető, személyes kapcsolatokban is testet öltő közeledése is.

Wagner városépítészeti felfogását Wolfgang Sonne széles nemzetközi összefüggésben elemzi. Wagnernek a nagyvárost és esztétikai formálását előtérbe helyező felfogását szembeállítja Sitte kisvárosias-festői hatásokat hangsúlyozó esztétikájával, illetve Howard kertváros-konceptiójának vidékiességével. Sonne Wagner nagyvárosi építőművészetét összekötő kapocsnak látja a Ringstrasse és a „vörös Bécs” (a Heinrichhof és a Reumannhof) között. Werner Michael Schwarz szerint viszont Wagner 90-es évekbeli esztétizáló felfogását a kései korszakát reprezentáló 1911-es tanulmányban inkább a gazdasági, szociológiai és politikai szempontok előtérbe helyezése jellemzi. Értelmezése némileg túl rövidre zárja Wagner pozícióját, amikor a lakáskérdés reformjára vonatkozó nézeteit „a háztulajdonosok, az építetők és az építészek” érdekszövetsége képviselőnek tudja be. A „vörös Bécs” építészetéről immár klasszikussá vált nagymonográfiát¹⁰ publikáló Eve Blau a Wagner-iskola képviselőinek az időszak építészetében játszott jelentős szerepét vizsgálja. A „vörös Bécs” építészeti nem kaptak világos építészeti programot a megbízó szociáldemokratáktól, azt nekik kellett tipológiailag és városépítészetiileg kifejleszteniük. Lényeges szerepet játszott ebben Wagner pedagógiája, illetve építészeti gyakorlata. Az előbbivel kapcsolatban Blau arra utal, hogy Wagner mesteriskolájában az első két évben a tervezési feladatok kifejezetten kortárs épülettípusok – lakóház és középület – tervezésére vonatkoztak, az építészeti gyakorlatával kapcsolatban pedig a Stadtbahn projekt átfogó városépítészeti jelentőségére hivatkozik, amely az iskola növendékeinek is fontos gyakorló terepül szolgált. Ebből következett a Hofok építészetének gazdag téri differenciáltsága nyilvános, magán és közösségi jellegű terek szerint, illetve a környezetüket szervező szerepük.

Építészeti vonatkozásban a tanulmányok elsősorban a szerkezetek és az anyagok formálásbeli kérdéseivel foglalkoznak. A Wagner-kutatás bécsi doyenje, Peter Haiko immár klasszikusnak számító tanulmánya a Postsparkasse „funkcionális ornamentikáját” a wagneri építészet elveinek szintézisaként tárgyalja. E tanulmány fontos kiegészítését jelenti, hogy az épület 2000-es évek közepén elvégzett felújítása kapcsán végérvényesen eldőlni látszik a márványlapokat rögzítő csapszegek szerepének kérdése. Mint Michaela Tomaselli és Thomas Hasler rajzokkal dokumentált

A BÉCSI VÁROSI VASÚT FŐPAVILONJÁNAK CSÁSZÁRTÉRME, 1899. FOTO: WOLFGANG THALER

tanulmánya mutatja, a csapszegek funkcionális-rögzítő szerepet is betöltöttek, nemcsak utaltak erre. Moravánszky Ákos Wagner anyaghasználatáról, illetve az anyaghasználat és a nagyvárosi építészet összefüggéséről szóló tanulmányában kiemeli azt az ellentmondást, amely Wagner folyamatos, új és új anyagokkal és szerkezetekkel kísérletező attitűdje és az állandóságra, „örökérvényűségre”, az eredeti kialakításnak megfelelő makulátlan megjelenésre vonatkozó igénye között feszült.¹¹

A hézagpótló tanulmányok között említhető Leo Schubertnek a wagneri bérházépítészet alapvető jellemzőit tárgyaló írása. Tekintettel a bérházak mennyiségi és koncepcionális jelentőségére a wagneri életműben, tulajdonképpen meglepő, mennyire alultárgyalt területről van szó a Wagner-irodalomban. Külön tanulmány íródott Wagner eddig kevés figyelmet kapott textíliáiról is (Angela Völker).

A kritikai hangok elsősorban a kései Wagner és a Wagnerschule korszerűségét érintik, és azt a kérdést vetik fel, hogy meddig terjedt a wagneri építészeti paradigma érvényessége. Marco Pogačnik a barokk századfordulón, elsősorban a művészettörténetben zajló konstrukcióját elemzi, és úgy véli, hogy Wagner nem tudott kilépni a 19. századi optimista haladáshit által vezérelt modernizmusából, és így nem tudott érzékenyen reagálni az 1910 körül jelentkező törekvésekre, amelyek a történeti hagyománnyal való folytonosságra törekedtek.¹² Pogačnikkal, illetve a túlideologizáltnak ítélt korabeli stílus- és formaközpontú diskurzussal szemben Otto Kapfinger azokat az új, nagyvárosi épület- és intézménytípusokat gyűjtötte össze és elemezte, amelyeket a (vasbeton)

A DIE ZEIT IRODA PORTÁLJA, 1902 (REKONSTRUKCIÓ, 1985) © WIEN MUSEUM

szerkezetépítés és a vele összekapcsolódó új térformálási lehetőségek és gazdag funkcionális kialakítás jellemeztek. Ezekhez képest szerinte a kései Wagner vas és beton jelentőségét hangsúlyozó felfogása, de csak korlátozott mértékben felhasználó gyakorlata és a hagyományos téglafalazáshoz való ragaszkodása kevésbé számítottnak innovatívnak. Polemikusan szembeállítja egymással az (ön)propagálókat és a megvalósítás részleteire összpontosító építőket, a Wagner-iskola „kádernevelőjét” és a Műegyetem műszaki és szerkezeti képzését, a *Der Architekt* c. folyóiratot, mint a wagneri modernség és a Wagner-iskola agitativ szócsövét és a hetente megjelenő *Bautechniker* gyakorlatias szakszerűségét. Jindrich Vybiral tanulmánya a Wagner-iskola átütő hatását jelentős részben szintén a mítoszteremtő „propagandisztikus önbemutatósnak” tulajdonítja, míg a „valóságban” a diákok túlságosan Wagner személyes bűvkörében maradtak, s inkább a mester stílusának imitációival, mint önálló alkotóerejükkel tűntek ki. Ennek okát Vybiral Wagner pedagógiai programjának ellentmondásosságában véli felfedezni: miközben Wagner szembeszállt az akadémiai hagyománnyal és a modern élet funkcionális igényeinek kielégítését hirdette, továbbra is a Beaux Arts hagyomány követője maradt, aki a művészi oldal elitisztikus előtérbe helyezésével hierarchikus különbséget tett az építészeti feladatok között (a magasabbrendűeket a művészeti feladatok közé sorolva), és azok rajzi-látványos kidolgozására fektette a hangsúlyt. „A szerkezeti és anyagi kísérletek, az integratív tervezés és a társadalmi folyamatok szervezése meghaladta a műtermi tanítás lehetőségeit” – állapítja meg Vybiral –, s úgy véli, hogy a

Wagner iskola – a mester egyéniségének és életútjának megfelelően – „a modernség versus hagyomány, eredetiség versus epigonizmus, realizmus versus idealizmus, lázadó attitűd és konformizmus ellentmondásos feszültségterében” értelmezendő. Hogy ez változó értékhangsúlyokkal történhet, példázza Vybiral és Eve Blau értelmezésének különbsége is.

Összességében alapos előkészítés után valóban gazdag és átfogó kiállítás, valamint egy alapforrásként is használható katalógus született. Ha nem is szabnak teljesen új irányt a mára már kialakult Otto Wagner-értelmezés és értékelés számára, újra a nyilvános érdeklődés előtérbe állítják ezt a komplex, a maga ellentmondásosságában bonyolult és termékeny életművet, és gazdag anyagot és szempontokat kínálnak a továbbgondolásra és a kutatások számára is.

¹ <https://www.wienmuseum.at/de/aktuelle-ausstellungen/ansicht/otto-wagner.html>. Katalógus: Andreas Nierhaus – Eva-Maria Orosz (szerk.): Otto Wagner. Wien Museum, Residenz Verlag 2018. 543 oldal.

² E gyűjtemény jelentős részét közvetlenül Wagner halála után vásárolta meg Bécs városa. A hagyatéknak nagyobb része azonban a családnál maradt, s később szétszóródott, illetve elkallódott. Így a levelezés nagy része, a teljes fotó- és mintagyűjtemény, a Wagner birtokában lévő könyvek és folyóiratok (vö. katalógus, 13).

³ A kiállításról annak idején – ha némi késéssel is – beszámolt Vámos Ferenc a *Művészettörténeti Értesítőben* (XV. évf., 1966/1, 63-65.)

⁴ A rekonstrukciót a mából visszatekintve szintén mérföldkönek számító 1985-ös *Traum und Wirklichkeit* (Álom és valóság) című kiállításra készítette el Adolf Krischanitz és Otto Kapfinger.

⁵ Ezt megerősítendő az évfordulóra külön kötet is készült a *Stadtbahn* tervezéséről és létesítvényeiről: Alfred Fogarassy (szerk.): Otto Wagner Die Wiener Stadtbahn. Hatje Cantz 2017.

⁶ A két építészeti professzúra hagyományosan az antik, illetve a reneszánsz építészeti oktatásának volt fenntartva. Wagner az utóbbit kapta meg.

⁷ A recepció hullám kiemelkedő, nagy hatású munkája az amerikai történész, Carl E. Schorske 60-as évek elejétől írt tanulmányainak 1979-es kötetbe foglalása (*Fin de Siècle Vienna. Politics and Culture* – magyarul: Bécsi századvég. Politikai és kultúra. Helikon Kiadó, 1998). Részben ez a munka ösztönözte Hanák Péter kutatásait is, amelyek összegyűjtve *A Kert és a Műhely* címmel jelentek meg (Balassi Kiadó 1999, második, bővített kiadás).

⁸ „Az ’építészeti’ [Wagner] a 19. század társadalmi, gazdasági és műszaki átalakulását követve egy mindinkább kitáguló diszkurzív térként értelmezte, amely rajzokat, épületeket, nyelvet, szövegeket, fotográfiákat, reprodukciókat, publikációkat vagy kiállításokat egyaránt magában foglalta.” (44)

⁹ Ezen a ponton megemlítendő, hogy a műkatalógusban önálló részben szerepelnek Wagner iparművészeti munkái, amely újdonságot jelent Graf műjegyzékéhez képest.

¹⁰ *The Architecture of Red Vienna 1919-1934*. The MIT Press 1999 (németül: *Rotes Wien: Architektur 1919-1934: Stadt-Raum-Politik*. Birkhäuser Verlag 2014)

¹¹ A tanulmány Moravánszky nemrég németül és angolul megjelent *Stoffwechsel. Materialverwandlung in der Architektur* c. könyvének (Birkhäuser Verlag 2017) kiegészítéseként is olvasható.

¹² „...figyelmelen kívül hagyott egy olyan fordulatot, amely abban az időben minden európai nagyvárosban érezhetővé vált. Mind hangosabb lett azok hangja, akik az építészeti szorosabb kapcsolatáért szálltak síkra a történeti építési hagyománnyal, és a technikát, a haladást és az ipart tették felelőssé a gyorsan növekvő nagyvárosok áldatlan állapotáért.” (114)

AN EARLY MODERNIST CLASSIC 100 – OR 55 – YEARS LATER OTTO WAGNER'S OEUVRE EXHIBITION AND CATALOGUE, MUNICIPAL MUSEUM, VIENNA

Just 100 years ago, on April 11th, 1918 Otto Wagner, an outstanding figure of fin-de-siècle Viennese and international architecture died. This anniversary was the occasion to organise his oeuvre exhibition as well as to edit a comprehensive catalogue. The venue of the exhibition is the Municipal Museum in Vienna, as the majority of Wagner's heritage is treasured there. As of today, we are well over Modernism, the reinterpretation of modernist architecture and historicism, and one can hardly expect yet another rediscovery or turn as deeply running as it happened back in the 1960s in Wagner's case. However, it is important to present classic architects from time to time so that they can be viewed in their complexity, made to be alive for the public as well as to provide an occasion to survey the present-day results of science and a revise their assessments.